

Original Article

States' Obligations to Protect the Marine Environment Against Climate Change: An Analysis of the ITLOS Advisory Opinion

Mahnaz Rashidi¹, Mahshid Ajeli Lahiji²

ABSTRACT

Climate change and its adverse effects have attracted the attention of the international community since at least the 1990s and numerous efforts have been made to regulate state behavior in tackling climate change, most notably through the adoption of international climate treaties such as the 1992 United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), the 1997 Kyoto Protocol, and the 2015 Paris Agreement. Despite these binding treaty documents, how to deal with the increasing trend of climate change remains one of the most important concerns of the world today. According to the UNFCCC, "Climate Change" means a change of climate which is attributed directly or indirectly to human activity that alters the composition of the global atmosphere and is separate from natural climate changes that occur over time'. The adverse impacts of climate change on ecosystems and human life have been well-documented in various scientific reports issued by the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). Among the most vulnerable elements of the climate system are the oceans and seas, which cover over 70 percent of the planet's surface. Notably, the relationship between climate change and seas is a reciprocal one. On the one hand, undeniable scientific evidence points to the severe impacts of climate change on the marine environment, including ocean acidification due to carbon absorption, rising sea temperatures, melting ice, sea-level rise leading to the submersion of low-lying island nations, threats to coral reefs, and harm to marine biodiversity. On the other hand, oceans and seas play a vital role in regulating the Earth's climate by absorbing and redistributing carbon dioxide and heat, and are considered one of the most important sinks for greenhouse gases. Despite this significant interactions, the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), the most important international treaty document in the field of the law of the sea, contains no reference to climate change. Given that communities residing in small island developing states (SIDS) are disproportionately affected by the adverse effects of climate change on the oceans, the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law (COSIS) submitted a request for an advisory opinion from ITLOS concerning the following two questions: What are the specific obligations of State Parties to the United Nations Convention on the Law of the Sea (the "UNCLOS"), including under Part XII: (a) to prevent, reduce and control pollution of the marine environment in relation to the deleterious effects that result or are likely to result from climate change, including through ocean warming and sea level rise, and ocean acidification, which are caused by anthropogenic greenhouse gas emissions into the atmosphere? (b) to protect and preserve the marine environment in relation to climate change impacts, including ocean warming and sea level rise, and ocean acidification? The issuance of the

How to Cite: Rashidi, Mahnaz, Ajeli Lahiji, Mahshid, "States' Obligations to Protect the Marine Environment Against Climate Change: An Analysis of the ITLOS Advisory Opinion", Legal Research, Vol. 28, No. 111, 2025, pp:195-214.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2024.236198.2762>

Received: 14/07/2024-Accepted: 08/12/2024

1. Assistant Professor, Faculty of Humanities, Shahed University, Tehran, Iran

Corresponding Author Email: ma.rashidi@shahed.ac.ir

2. Ph.D., Faculty of Law & Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

advisory opinion by ITLOS on 21 May 2024 in response to these questions marks a milestone in the articulation of states' obligations to protect and preserve the marine environment from adverse effects of climate change. In this opinion, ITLOS, as the foremost judicial body in the field of the law of the sea, interpreted the provisions of the 1982 UNCLOS in order to combat climate change. Accordingly, the central research question of this study is: What are the obligations of states under international law, from the perspective of ITLOS, to address the harmful effects of climate change on the marine environment? This article adopts a descriptive-analytical approach to examine the ITLOS advisory opinion and thereby identify and elaborate on the legal obligations of states concerning the impacts of climate change on oceans and seas. Through an in-depth analysis of the Tribunal's reasoning, it becomes evident that the advisory opinion constitutes an important step toward clarifying and delineating the scope of states' obligations to eliminate and mitigate the adverse effects of climate change on the marine environment. The findings of this study indicate that, although UNCLOS does not stipulate obligations regarding climate change and its harmful effects, ITLOS, through an evolutionary interpretation, establishes a linkage between two key obligations under the Convention—namely, the duty to prevent, control and reduce marine pollution and the obligation to protect and preserve the marine environment—on the one hand, and the need to address climate change on the other hand. The Court has identified anthropogenic greenhouse gas emissions as pollution of the marine environment, and the Court's emphasis on the obligation of States to prevent, control and reduce such pollution, as well as their commitment to ensure that no damage is caused to territories outside the State's jurisdiction by such pollution, requires that States not only reduce anthropogenic greenhouse gas emissions themselves, but also monitor the activities of the private sector in their areas of jurisdiction. This interpretation places a heavier burden of responsibility on major greenhouse gas-emitting countries, particularly industrialized nations. According to the Tribunal, states' obligations to prevent marine pollution from greenhouse gases and to preserve the marine environment from the adverse effects of climate change are obligations of conduct. In other words, states must exert their best efforts to fulfill these obligations, which are to be assessed based on a stringent due diligence standard. The Tribunal's emphasis on the application of a stringent due diligence standard for implementing states' obligations to address climate change in the marine environment necessitates the establishment of national systems, including legislation and enforcement mechanisms, and the monitoring of their effective implementation. Therefore, adopting laws and frameworks aimed at reducing greenhouse gas emissions to combat marine pollution and to preserve the marine environment from the negative impacts of climate change constitutes part of the states' obligations under international law of the sea. The Tribunal's emphasis on the stringent due diligence standard reflects the seriousness with which it regards the issue of climate change impacts on the marine environment.

KeyWords: International Tribunal for The Law of The Sea (ITLOS), Climate Change, Marine Pollution, Marine Environment, Stringent Due Diligence

تعهدات دولت‌ها به حفاظت از محیط‌زیست دریایی در برابر تغییرات اقلیمی: واکاوی نظر مشورتی دیوان بین‌المللی حقوق دریاها

مهناز رشیدی^۱، مهشید آجلی لاهیجی^۲

چکیده

صدور نظر مشورتی دیوان بین‌المللی حقوق دریاها در ۲۱ می ۲۰۲۴، نقطه‌عطفی در رابطه با تعهدات دولت‌ها برای حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی در برابر تغییرات اقلیمی قلمداد می‌شود. در این نظر، مهم‌ترین مرجع قضایی در حوزه حقوق دریاها، اقدام به تفسیر مفاد کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲ در راستای مقابله با تغییرات اقلیمی کرد. لذا، سؤال اصلی این پژوهش آن است که از نظر ایتلوس، تعهدات دولت‌ها در حقوق بین‌الملل برای مقابله با آثار زیان‌بار تغییرات اقلیمی در پهنه‌های دریایی چیست؟ نتایج این نوشتار، که با روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای فراهم آمده، نشان می‌دهد، اگرچه کنوانسیون حقوق دریاها تعهداتی را در رابطه با مقابله با تغییرات اقلیمی و رفع آثار زیان‌بار آن مقرر نداشته است، دیوان، با تفسیری تکاملی، میان دو تعهد مندرج در این سند، یعنی تعهد به پیشگیری، کنترل و مقابله با آلودگی دریایی و همچنین تعهد به حفظ محیط‌زیست دریایی از یک سو و مقابله با تغییرات اقلیمی از سویی دیگر، پیوند برقرار کرده است. همچنین دیوان، معیار مراقبت مقتضی سختگیرانه را به‌عنوان شاخصی برای اجرای تعهدات مذکور در نظر آورده که به معنی ایجاد یک سیستم ملی برای قانون‌گذاری، اجرا و تضمین انجام فعالیت‌های مقابله‌ای با تغییرات اقلیمی است.

کلیدواژگان: دیوان بین‌المللی حقوق دریاها، تغییرات اقلیمی، آلودگی دریایی، محیط‌زیست دریایی، مراقبت مقتضی سخت‌گیرانه

استناد به این مقاله: رشیدی، مهناز، آجلی لاهیجی، مهشید، «تعهدات دولت‌ها به حفاظت از محیط‌زیست دریایی در برابر تغییرات اقلیمی: واکاوی نظر مشورتی دیوان بین‌المللی حقوق دریاها»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۲۸، شماره ۱۱۱، مهر ۱۴۰۴، صص: ۱۹۵-۲۱۴.

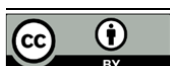
DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2024.236198.2762>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۴ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۱۸

۱. استادیار، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

ایمیل نویسنده مسئول: ma.rashidi@shahed.ac.ir

۲. دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

پهنه‌های دریایی که بیش از ۷۰ درصد سطح کره زمین را پوشانده‌اند، یکی از تأثیرپذیرترین عناصر در برابر تغییرات اقلیمی‌اند.^۱ ارتباط میان تغییرات اقلیمی با دریاها ارتباطی دوسویه است. از یک سو، مستندات علمی غیرقابل انکاری درخصوص آثار تغییرات اقلیمی بر محیط زیست دریایی وجود دارد.^۲ از سوی دیگر، اقیانوس‌ها و دریاها از طریق جذب و بازتوزیع دی‌اکسیدکربن و گرما تأثیر مستقیمی در تنظیم آب و هوای کره زمین دارند.^۳ به‌طوری‌که بیش از ۹۰ درصد از گرما در سامانه اقلیمی توسط اقیانوس‌ها جذب می‌شوند.^۴

باوجود آنکه کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲ به‌عنوان جامع‌ترین سند بین‌المللی دریایی به موضوع حفاظت از محیط‌زیست دریایی پرداخته است، اما صراحتاً موضوع تغییرات اقلیمی و تکلیف دولت‌ها به چگونگی مقابله با آن را مطرح نکرده است.^۵ از آنجاکه دولت‌های جزیره‌ای کوچک بیشترین آسیب را از آثار تغییرات اقلیمی بر دریاها متحمل می‌شوند، کمیسیون دولت‌های جزیره‌ای کوچک در تغییرات اقلیمی و حقوق بین‌الملل (از این پس: کمیسیون)^۶ با اتخاذ رویکرد استفاده فعالانه از مراجع قضایی و دیپلماتیک،^۷ با ثبت درخواستی در دفتر دیوان بین‌المللی حقوق دریاها (ایتلوس) در ۲۰ دسامبر ۲۰۲۲^۸ خواهان صدور نظر مشورتی نسبت به این دو سؤال شد:

تعهدات خاص دولت‌های عضو کنوانسیون ملل متحد در حقوق دریاها، ازجمله ذیل بخش ۱۲، نسبت به:

الف) پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی محیط‌زیست دریایی در رابطه با آثار زیان‌باری که ناشی یا احتمالاً ناشی از تغییرات اقلیمی ایجاد شده توسط انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی به جو است، ازجمله از طریق گرمایش جهانی و بالا آمدن آب دریاها و اسیدی شدن اقیانوس چیست؟

ب) نسبت به حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی در رابطه با آثار تغییرات اقلیمی، ازجمله گرمایش جهانی و بالا آمدن آب دریا و اسیدی شدن اقیانوس چیست؟^۹

کمیسیون مذکور بر مبنای ماده ۳(۳) توافقنامه مؤسس کمیسیون و با اشاره به ماده ۲۱ اساسنامه دیوان و نیز ماده ۱۳۸

۱. علی حسینی آزاد، *حقوق بین‌الملل محیط زیست دریایی*، تهران: گنج دانش، چاپ اول، ۱۴۰۲، ص ۳۱۷.

۲. See: IPCC, Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate, 2019.

۳. Johansen, E. The Role of the Oceans in Regulating the Earth's Climate: Legal Perspectives, In: Johanson, E. Signe Veierud Busch and Ingvild Ulrikke Jakobsen (eds), *The Law of the Sea and Climate Change: Solutions and Constraints*, Cambridge: Cambridge University Press, 2021, PP 1-21.

۴. Silverman-Roati . K and Bönnemann. M. "The ITLOS Advisory Opinion on Climate Change", *Verfassungsblog*, 22 may 2024. Available at: <https://verfassungsblog.de/the-itlos-advisory-opinion-on-climate-change/> (last visited on: 08/01/2024).

۵. Papanicolopulu. I. "The climate change advisory opinion request at the ITLOS", QIL, Zoom-in 102, 2023, P 9. Available at: <https://eprints.soas.ac.uk/41964/1/2023%20QIL%20AO%20ITLOS.pdf> (last visited on: 06/30/2024).

۶. این کمیسیون در پی انعقاد توافقنامه‌ای در ۳۱ اکتبر ۲۰۲۱ ایجاد شد. همه اعضای این توافقنامه، عضو کنوانسیون ملل متحد در حقوق دریاها هم هستند.

۷. Rothwell. D. R. "Climate Change, Small Island States, and the Law of the Sea: The ITLOS Advisory Opinion Request", *American Society of International Law*, Volume 27, Issue 5, 2023, P 5. Available at: https://www.asil.org/sites/default/files/ASIL_Insights_2023_V27_I5.pdf. (last visited on 07/01/2024).

۸. برای ملاحظه روند تصمیم بر ایجاد کمیسیون و درخواست نظریه مشورتی ن. ک. به:

Roland Holst, R. J. "Taking the Current When It Serves: Prospects and Challenges for an ITLOS Advisory Opinion on Oceans and Climate Chang", *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, Volume 32, Issue 2, 2022, PP 217-225, P 217.

۹. Commission of Small Island States on Climate Change and International Law, Request for an Advisory Opinion of 12 December 2022, P 2.

قواعد دادرسی آن و همچنین با توجه به ماده ۲(۲) توافقنامه، که اختیار درخواست نظر مشورتی از ایتلوس را به کمیسیون می‌دهد، از دیوان تقاضای صدور نظر مشورتی نمود و دیوان پس از احراز صلاحیت و صلاحدید خود،^۱ در ۲۱ می ۲۰۲۴ نظر مشورتی تاریخی و مهم خود را در این زمینه صادر کرد.

بنابراین سؤال اصلی این نوشتار آن است که تعهدات دولت‌ها برای حفظ محیط‌زیست دریایی در برابر تغییرات اقلیمی در حقوق بین‌الملل از رهگذر نظر مشورتی صادره از ایتلوس چیست؟ در پاسخ به این سؤال فرض بر آن است که تعهدات دولت‌ها در بخش ۱۲ کنوانسیون حقوق دریاهای موضوع تغییرات اقلیمی نیز بار می‌شود. به‌منظور ارزیابی این فرضیه، این پژوهش در سه مبحث ساختاربندی شده است. نظر به اینکه عامل اصلی ایجاد تغییرات اقلیمی انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی، و محور اصلی حقوق مقابله با تغییرات اقلیمی، تعهد به کاهش انتشار این نوع گازهاست، اولین موضوعی که به آن پرداخته خواهد شد آن است که آیا دیوان انتشار گازهای گلخانه‌ای را به‌عنوان آلودگی دریایی به‌شمار می‌آورد؟ سپس در بخش دوم، تعهدات دولت‌ها در مقابله با تغییرات اقلیمی در دریاهای از منظر ایتلوس مورد بررسی قرار خواهد گرفت و با توجه به اینکه دیوان بین‌المللی حقوق دریاهای در ضمن بیان تعهدات دولت‌ها، یکی از شاخصه‌های اصلی اجرای تعهدات را استاندارد مراقبت مقتضی در نظر آورده است، در بخش نهایی به تبیین قلمروی مفهومی و معیارهای این استاندارد پرداخته خواهد شد. روش تحقیق در راستای انجام این پژوهش، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر گردآوری داده‌های کتابخانه‌ای است. بنابراین تأکید اصلی مقاله پیش‌رو، تحلیل یافته‌های دیوان بین‌المللی حقوق دریاهای در موضوع تعهدات حقوقی بین‌المللی دولت‌ها برای مقابله با تغییرات اقلیمی است.

۱. شناسایی گازهای گلخانه‌ای انسانی به‌عنوان آلودگی دریایی

بدون تردید یکی از مهم‌ترین یافته‌های دیوان بین‌المللی حقوق دریاهای، شناسایی گازهای گلخانه‌ای انسانی به‌عنوان نوعی «آلودگی محیط‌زیست دریایی»^۲ بود. زیرا این مسئله که انتشار گازهای گلخانه‌ای به‌ویژه از کشتی‌ها نوعی آلوده‌کننده دریایی محسوب می‌شود یا خیر، همواره محل بحث و چالش بوده است.^۳ دیوان برای پاسخ‌گویی به سؤال اول در راستای بیان تعهدات دولت‌ها در زمینه پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی محیط‌زیست دریایی، ابتدا در پی حل این مسئله برآمد که آیا می‌توان انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی را به‌عنوان مصداقی از آلودگی محیط‌زیست دریایی طبق ماده ۱(۱)(۴) به‌شمار آورد.^۴

ازاین‌رو، دیوان نخست به تعریف آلودگی محیط‌زیست دریایی ذیل کنوانسیون حقوق دریاهای پرداخت که مقرر می‌دارد: «آلودگی محیط‌زیست دریایی به معنای ورود مواد یا انرژی، به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم، توسط انسان به محیط‌زیست دریایی، ازجمله مصب‌ها، به‌نحوی است که منجر یا احتمالاً منجر به چنان آثار زیان‌باری شود که به منابع زنده و حیات دریایی آسیب وارد کند، سلامت انسانی را در خطر قرار دهد، مانع فعالیت‌های دریایی مانند ماهیگیری و دیگر استفاده‌های مشروع از دریا شود و باعث خدشه به کیفیت آب دریا برای استفاده و کاهش امکانات رفاهی گردد».^۵

^۱. Request for Advisory Opinion Submitted by the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law, Advisory Opinion, Case no. 31, 21 May 2024, ITLOS Reports 2024, paras. 83-122. (hereinafter: ITLOS Advisory Opinion on Climate Change)

^۲. Pollution of marine environment

^۳. Shi, Y. "Are Greenhouse Gas Emissions from International Shipping a Type of Marine Pollution?", *Marine Pollution Bulletin*, Volume 113, Issues 1-2, 2016, P 186.

^۴. ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 159.

^۵. United Convention on Law of the Sea (UNCLOS), 1982, Art. 1(1)(4).

این تعریف به جای ارائه فهرستی از مواد آلاینده، سه معیار برای تعیین آنچه چنین آلودگی ایجاد می‌کند، مقرر می‌دارد: (۱) باید ماده یا انرژی باشد (۲) این ماده یا انرژی توسط انسان‌ها، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، به محیط‌زیست دریایی وارد شود؛ و (۳) چنین ورودی باید منجر یا احتمالاً منجر به آثار زیان‌بار گردد.^۱ شروط مذکور برای تحقق آلودگی دریایی جمع می‌هستند. دیوان در تطبیق انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی و آثار آن با معیارهای پیش گفته، به این نتیجه رسید که درخصوص معیار اول، با تأکید بر معنای موسع اصطلاحات «ماده»^۲ و «انرژی»^۳، «ماده» را به هر نوع خاصی از ماده با خواص یکسان یا هر نوع از ماده با ترکیب شیمیایی معین دانست. همچنین دیوان با اشاره به یافته کمیسیون حقوق بین‌الملل در تفسیرش نسبت به تعریف «آلودگی اتمسفری»- و به‌خصوص نسبت به «ورود انرژی»- در پیش‌نویس اصول راهنمای ۲۰۲۱ در حفاظت از جو، گرما را نیز نوعی انرژی تلقی می‌کند.^۴ از معنای معمول کلمه «گاز» و از تعاریف کنوانسیون چارچوب ملل متحد درباره تغییرات اقلیمی^۵ و هیئت بین‌الدولی تغییر اقلیم از اصطلاح «گازهای گلخانه‌ای» مشخص است که اینها مواد هستند و اولین معیار تعریف آلودگی محیط‌زیست دریایی محقق شده است.^۶

درخصوص معیار دوم، دیوان انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی توسط انسان را امری واضح می‌پندارد^۷ و به این نتیجه می‌رسد که ورود گازهای گلخانه‌ای انسانی به محیط‌زیست دریایی می‌تواند به‌صورت مستقیم (از طریق جذب و حل دی‌اکسید کربن به‌وسیله اقیانوس) یا غیرمستقیم (از طریق به دام انداختن حرارت (گرما) و ورود این انرژی حرارتی به‌طور غیرمستقیم در اقیانوس) باشد و به‌این ترتیب، دیوان تحقق شرط دوم آلودگی دریایی را نیز احراز کرد.^۸

مطابق معیار سوم، برای اینکه ورود مواد یا انرژی داخل در معنی «آلودگی دریایی» قرار گیرد، باید منجر یا احتمالاً منجر به «چنان آثار زیان‌باری شود که به منابع زنده و حیات دریایی آسیب بزند، سلامت انسانی را در خطر قرار دهد، مانع از فعالیت‌های دریایی از جمله ماهیگیری و دیگر استفاده‌های مشروع از دریا، کاهش کیفیت آب دریا برای استفاده و کاهش امکانات رفاهی شود». دیوان بیان می‌دارد که مصادیق «آثار زیان‌بار» مذکور در ماده ۱(۱)(۴) کنوانسیون، جامع و انحصاری نیست و محدود به مناطق دریایی نشده است. همچنین این تعریف به آثار زیان‌بار واقعی (بالفعل) یا احتمالی (بالقوه) اشاره دارد. دیوان خاطرنشان می‌کند که این تعریف کیفیت «احتمال» آثار زیان‌بار و سطح «آسیبی» را که می‌تواند اثر زیان‌بار در نظر گرفته شود، مشخص نمی‌کند.^۹

سپس دیوان در بیان آثار ورود گازهای گلخانه‌ای و گرما به محیط‌زیست دریایی با اشاره به گزارش‌های هیئت بین‌الدول تغییرات اقلیمی که با اطمینان بالا انجام شده و توسط دولت‌ها تصدیق شده است،^{۱۱} اظهار می‌دارد که ورود گازهای گلخانه‌ای انسانی به محیط‌زیست دریایی باعث گرمایش اقیانوسی، بالا آمدن سطح آب دریاها و اسیدی شدن اقیانوس‌ها

^۱ ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 161.

^۲ Substance

^۳ Energy

^۴ ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 163.

^۵ ILC, Draft Guidelines on the Protection of the Atmosphere, 2021, Commentary to Guideline 1, subpara. (b))

^۶ مطابق بند ۵ ماده ۱ کنوانسیون چارچوب تغییرات اقلیمی: «گازهای گلخانه‌ای» به معنی آن قسمت از اجزای گازی اتمسفر است که طبیعی و ناشی از فعالیت بشر بوده و تشعشع مادون قرمز را جذب نموده و دوباره منتشر می‌نمایند»:

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 1992, Art. 1(5).

^۷ ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 164.

^۸ Ibid, Paras. 165, 172-173.

^۹ Ibid, Paras. 172-173.

^{۱۰} Ibid, Para. 174.

^{۱۱} Ibid, Para. 175.

و در نهایت منجر به آثار زیان‌باری بر محیط‌زیست دریایی و ماورای آن می‌شود. بنابراین آثار تغییرات اقلیمی و اسیدی شدن اقیانوس، معیار مربوط به «آثار زیان‌بار» مندرج در ماده ۱(۱)(۴) کنوانسیون را تأمین می‌کند. در پرتوی موارد فوق‌الذکر، دیوان به این نتیجه رسید که انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی به جو، آلودگی محیط‌زیست دریایی داخل در معنی ماده ۱(۱)(۴) کنوانسیون را ایجاد می‌کند.^۱

۲. تعهد دولت‌ها در خصوص مقابله با تغییرات اقلیمی در دریاها

براساس پاسخ دیوان به سؤالات مطروحه، تعهدات دولت‌ها در خصوص مقابله با تغییرات اقلیمی در دریاها مشتمل بر تعهد به پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریایی و نیز تعهد به حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی است. از نظر ایتلوس، تعهد به حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی تعهدی جامع‌تر نسبت به مقابله با آلودگی دریایی است.^۲ باوجود تأیید این نظر، که قلمروی تعهد به حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی، شامل پیشگیری و کاهش آلودگی دریایی می‌شود، به زعم نگارندگان، هر دو تعهد بخشی از تعهد کلی‌تر دولت‌ها به مقابله با تغییرات اقلیمی و رفع آثار زیان‌بار آن در دریاها به‌شمار می‌آیند. توضیح آنکه، نظام حقوقی مقابله با تغییرات اقلیمی، حول دو تعهد بنیادین بنا شده است: کاهش و سازگاری. تعهد به کاهش به معنی کاستن از میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای و همچنین جذب گازهای گلخانه‌ای موجود در جو است؛ به‌نحوی که تغییرات اقلیمی آینده را کاهش دهد^۳ و سازگاری، به تعدیل سیستم اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی در واکنش به تغییرات اقلیمی و آثار آن اشاره دارد.^۴ نظر به نقش دریاها به‌عنوان جاذب کربن و نیز تأثیرپذیری آنها از تغییرات اقلیمی، تعهد به پیشگیری و مقابله با آلودگی دریایی و نیز حفظ محیط‌زیست دریایی در هر دو تعهد پایه‌ای کاهش و سازگاری اقلیمی نقشی اساسی دارد.^۵ از این‌رو، در بخش اول، به تعهد دولت‌ها درباره پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریایی پرداخته می‌شود و سپس تعهد به حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی مورد نظر قرار می‌گیرد.

۲.۱. تعهد به پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریایی

دیوان با دستیابی به این نتیجه، که انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی مصداقی از آلودگی دریایی هستند، در پاسخ به سؤال اول، درصدد بیان تعهدات دولت‌ها برای پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریایی ناشی از این گازها برآمده است. این‌طور دریافت می‌شود که دیوان در این زمینه قائل به دو دسته تعهدات اصلی یا ماهوی و تعهدات فرعی یا شکلی است. تعهدات اصلی تعهداتی‌اند که به‌طور مستقیم تکلیف دولت‌ها در پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریایی را مقرر می‌دارند و تعهدات شکلی اقدامات عملی‌اند که لازمه اجرای تعهد اصلی‌اند.

^۱ Ibid, Paras. 175-179.

^۲ Ibid, Para. 152.

^۳ IPCC, Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 2014, P 76.

^۴ United Nations Climate Change, "Adaptation and Resilience", Available at: <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/the-bigpicture/introduction#:~:text=It%20refers%20to%20changes%20in,and%20future%20climate%20change%20impacts> (last visited on 11/06/2024)

^۵ Craig, R. K. "Mitigation and Adaptation", In: Johanson, E. Signe Veierud Busch and Ingvild Ulrikke Jakobsen (eds), *The Law of the Sea and Climate Change: Solutions and Constraints*, Cambridge: Cambridge University Press, 2021, PP 74-80.

بند ۱ ماده ۱۹۴ کنوانسیون تعهد به اتخاذ همه اقدامات ضروری به پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریایی از هر منبع را مقرر می‌دارد. با توجه به اینکه انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی به جو، آلودگی محیط‌زیست دریایی را ایجاد می‌کند، بند ۱ ماده ۱۹۴ نسبت به چنین آلودگی اعمال می‌شود.^۱ این تعهد هم بر آلودگی‌های بالفعل و هم آلودگی‌های بالقوه قابل اعمال است. بند ۱ ماده ۱۹۴، دولت‌ها را متعهد به اتخاذ همه اقدامات ضروری با هدف کاهش و کنترل آلودگی دریایی موجود از چنین انتشاری و در نهایت پیشگیری از وقوع چنین آلودگی‌ای می‌کند. بنابراین این تعهد متضمن توقف فوری آلودگی دریایی از انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی نیست.^۲ از این رو، نوعی سازگاری میان ماده ۱۹۴ (۱) کنوانسیون حقوق دریاها با هدف مندرج در بند ۱ ماده ۴ توافقنامه پاریس وجود دارد. این ماده مقرر می‌دارد: «به منظور دستیابی به هدف درجه حرارت بلند مدت مقرر در ماده ۲، اعضا با هدف دستیابی به اوج جهانی انتشار گازهای گلخانه‌ای تا حد ممکن، ضمن شناسایی اینکه این موضوع برای کشورهای در حال توسعه عضو نیازمند زمان طولانی‌تری است، متعهد به کاهش سریع آن مطابق با بهترین دانش موجود هستند...».^۳

بند ۱ ماده ۱۹۴ کنوانسیون هیچ معیار مشخصی نسبت به آنچه اقدامات ضروری را تشکیل می‌دهد، مقرر نمی‌کند و آن را به صلاحدید دولت‌ها واگذار کرده است. با وجود این، دیوان به منظور محدود ساختن حاشیه صلاحیدیدی دولت‌ها بیان می‌دارد که اقدامات ضروری باید به طور عینی تعیین شود^۴ و معیارهای لازم را مقرر می‌دارد: بهترین دانش در دسترس، قواعد و استانداردهای بین‌المللی و روش‌های موجود و ظرفیت‌های دولت و ابزارهای موجود.^۵

برای معیار اول، دیوان ضمن توجه به نقش کلیدی علم، ارزیابی‌های هیئت بین‌الدول تغییرات اقلیمی مربوط به خطرهای مرتبط به اقلیم و کاهش تغییرات اقلیمی را نیازمند توجه خاص می‌داند.^۶ البته نظر دیوان آن است که در تعیین اقدامات ضروری، قطعیت علمی لازم نیست. در نبود چنین قطعیتی، دولت‌ها باید رویکرد محتاطانه‌ای را در تنظیم آلودگی دریایی از گازهای گلخانه‌ای در پیش بگیرند.^۷ لازم به توجه است که رویه ایتلوس، درج رویکرد احتیاطی در تعداد روبه‌رشدی از معاهدات و دیگر اسناد بین‌المللی را آغازی بر روند عرفی کردن آن می‌داند.^۸ با توجه به صدمه جدی و غیرقابل بازگشتی که ممکن است از طریق آلودگی ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌ای به محیط‌زیست دریایی وارد شود، رویکرد احتیاطی، آن گونه که با بهترین دانش موجود ارزیابی شده، ضرورت بیشتری دارد.^۹

قواعد و استانداردهای بین‌المللی راهنمای دیگری برای ارزیابی اقدامات ضروری‌اند. در چارچوب تغییرات اقلیمی، این قواعد و استانداردها در معاهدات و اسناد مختلف اقلیمی از جمله کنوانسیون چارچوب و توافقنامه پاریس و دیگر معاهدات مرتبط یافت می‌شوند. در خصوص ارتباط میان کنوانسیون ۱۹۸۲ و توافقنامه پاریس، دیوان بر این نظر است که توافقنامه پاریس، کنوانسیون را در خصوص تعهد به تنظیم آلودگی دریایی ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌ای کامل می‌کند؛ اما

^۱. Ibid, Para. 197.

^۲. Ibid, Para. 199.

^۳. Paris Agreement, 2015, Art. 4(1).

^۴. ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 206.

^۵. Ibid, Para. 207.

^۶. Ibid, Para. 208.

^۷. Open Society Foundations, "ITLOS Advisory Opinion on Climate Harm and the Marine Environment: a Summary", 21 May 2024, Available at: <https://www.justiceinitiative.org/newsroom/itlos-advisory-opinion-on-climate-harm-and-the-marine-environment-a-summary> (last visited on: 07/01/2024).

^۸. Responsibilities and Obligations of States with respect to activities in the Area, Advisory Opinion, 1 February 2011, ITLOS Reports 2011, p. 10, at p. 47, para. 135; ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 213.

^۹. ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Paras. 205-213.

توافقنامه پاریس نسبت به کنوانسیون، «حقوق خاص»^۱ نیست. به علاوه، حمایت و حفاظت از محیط زیست دریایی به عنوان یکی از اهداف کنوانسیون ۱۹۸۲ صرفاً با اجرای تعهدات توافقنامه پاریس محقق نمی شود.^۲ ذکر این نکته ضروری می نماید که اگرچه دیوان با اشاره به سایر قواعد بین المللی برای تعیین اقدامات ضروری، تلاش بر انسجام بخشی میان قواعد بین المللی داشته است، از این لحاظ که این نظر می توانست با تفصیل بیشتری به ارتباط بخشی میان تعهد دولت ها در ارائه «اسناد مشارکت ملی»^۳ و معیارهای لازم الرعایه در صدور آنها ذیل توافقنامه پاریس و تعهد به «اتخاذ اقدامات ضروری» به موجب ماده ۱۹۴ کنوانسیون حقوق دریاهای پیردازد، محل انتقاد است.^۴

در مورد معیار سوم، بند ۱ ماده ۱۹۴ دولت ها مقرر می دارد که مقدار و محتوای اقدامات ضروری می تواند بسته به روش های در دسترس دولت ها و توانمندی هایشان در زمینه های علمی، فنی، اقتصادی و مالی متفاوت باشد.^۵ در این راستا، کنوانسیون چارچوب و توافقنامه پاریس اقدام به شناسایی اصل مسئولیت مشترک، اما متفاوت کرده اند. اصل مسئولیت مشترک، اما متفاوت به عنوان یکی از اصول اساسی نظام حقوقی تغییرات اقلیمی، بر این ایده بنا نهاده شده که اگرچه همه دولت ها به انجام اقدامات مقابله ای با تغییرات اقلیمی متعهدند، دولت های توسعه یافته به دلیل نقش تاریخی بیشتر در ایجاد وضعیت کنونی اقلیمی و نیز توان مالی و فنی بالاتر، مسئولیت بیشتری نسبت به کشورهای در حال توسعه برعهده دارند.^۶ دیوان بیان می دارد که هرچند کنوانسیون ۱۹۸۲ به این اصل اشاره نمی کند، برخی عناصر مشترک با این اصل را در بر می گیرد. بر این اساس، قلمروی اقدامات تحت این مقرر، یعنی کاهش گازهای گلخانه ای انسانی موجد آلودگی دریایی، باید بین دولت های توسعه یافته و در حال توسعه متفاوت باشد. البته وظیفه اقدام فقط برعهده دولت های توسعه یافته نیست، هرچند آنها باید به رهبری خود ادامه دهند.^۷ این بیان دیوان، یادآور بند ۴ ماده ۴ توافقنامه پاریس است که مسئولیت هدایت اهداف کاهش انتشار مطلق را برعهده دولت های توسعه یافته می نهد و دولت های در حال توسعه باید تلاش های کاهشی خود را افزایش دهند و در طول زمان به حرکت به سوی تحدید انتشار یا اهداف کاهشی تشویق شوند.^۸ به زعم دیوان تعهد ذیل بند ۱ ماده ۱۹۴ دولت ها یک تعهد به وسیله^۹ است، نه یک تعهد به نتیجه.^{۱۰} اما لازمه انجام این تعهد این است که دولت ها با «مراقبت مقتضی»^{۱۱} در اتخاذ اقدامات ضروری عمل کنند.^{۱۲}

تعهد اصلی دیگر مطروحه توسط دیوان، تعهد ذیل بند ۲ ماده ۱۹۴ کنوانسیون حقوق دریاهاست. این قاعده ناظر بر مقابله با آلودگی فرامرزی است. به موجب این بند، کنوانسیون از دولت ها می خواهد همه اقدامات ضروری را اتخاذ کنند تا

^۱. Lex specialis

^۲. Ibid, Para. 224.

^۳. Nationally Determined Contribution (NDC)

^۴. Voigt, C. "ITLOS and the Importance of (Getting) External Rules (Right) in Interpreting UNCLOS", Verfassungsblog on Matters Constitutional, 29 May 2024. Available at: <https://verfassungsblog.de/itlos-and-the-importance-of-getting-external-rules-right-in-interpreting-unclos/> (last visited on: 09/11/2024).

^۵. Ibid, Para. 225.

^۶. عبدالمهی، محسن و سعیده معرفی، «اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت در حقوق بین الملل محیط زیست»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، دوره ۱۲، شماره ۲۹، ۱۳۸۹، ص ۲۰۱.

^۷. Ibid, Para. 229.

^۸. Paris Agreement, Op. Cit., Art. 4 (4).

^۹. Obligation of conduct

^{۱۰}. Obligation of result

^{۱۱}. ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 233.

^{۱۲}. Due diligence

^{۱۳}. See: Responsibilities and Obligations of States with respect to Activities in the Area, Op. Cit., P 10, at P 41, Para. 111; ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 234.

تضمین نمایند دو وضعیت اتفاق نمی‌افتد: اول، اقدامات تحت صلاحیت یا کنترل آنها باعث خسارت ناشی از آلودگی به دولت‌های دیگر یا محیط‌زیست آنها نشود؛ دوم، آلودگی ناشی از حوادث یا اقدامات تحت صلاحیت یا کنترل آنها فراتر از مناطقی که بر آن حقوق حاکمیتی خود را اعمال می‌کنند، انتشار نیابد.^۱ مبنای این تعهد اصل جلوگیری از ضرر است که در اصل ۲۱ اعلامیه استکهلم و اصل ۲ اعلامیه ریو منعکس شده و در نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری راجع به مشروعیت تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای مورد توجه قرار گرفته است.^۲

عبارت «اقدامات تحت صلاحیت یا کنترل آنها»^۳ در این ماده، اقدامات بخش عمومی و خصوصی را در مناطق تحت صلاحیت یا کنترل دولت‌ها شامل می‌شود. به این ترتیب، دولت‌ها مکلف شده‌اند نسبت به تمام اقدامات تحت صلاحیت و کنترل خود، مراقبت مقتضی کنند. همچنین به زعم دیوان، درخصوص آلودگی فرامرزی، که محیط‌زیست سایر دولت‌ها را متأثر کند، معیار مراقبت مقتضی حتی می‌تواند، نسبت به بند ۱ سخت‌گیرانه‌تر باشد.^۴ به نظر می‌رسد سخت‌گیری بیشتر دیوان در این زمینه، ناظر بر مفهوم موسع‌تر «محیط‌زیست»^۵ در بند ۲ نسبت به قلمروی شمول «محیط‌زیست دریایی»^۶ در بند ۱ باشد. به عبارت دیگر، دولت‌ها در بند ۲ مکلف‌اند، تضمین کنند که آلودگی موجب ایراد آسیب به همه عناصر محیط‌زیست، و نه منحصرأ نسبت به محیط‌زیست دریایی نمی‌شود. درخصوص ارتباط بند ۱ و ۲ ماده ۱۹۴ کنوانسیون، باید با قاضی جسوس هم‌نظر بود که معتقد است، هدف و وضعیت بند ۱ و ۲ ماده ۱۹۴ با یکدیگر متفاوت است؛ زیرا بند ۱ صرفاً ناظر بر پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی به محیط‌زیست دریایی بوده و بند ۲ بر تضمین پیشگیری از آلودگی فرامرزی به محیط‌زیست توجه دارد، اما از لحاظ نقش مهم هر دو تعهد در کنترل آلودگی و حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی، مکمل یکدیگرند.^۷

این ماده از حیث اینکه دولت را برای فعالیتهای آلاینده بخش خصوصی مسئول دانسته حائز اهمیت است؛ زیرا امروزه بخش مهمی از انتشار گازهای گلخانه‌ای توسط نهادهای خصوصی تجاری- صنعتی انجام می‌شود و این تعهد، یعنی تضمین متابعت بخش غیردولتی از عدم ایراد آسیب فرامرزی زیست‌محیطی و عدم انتشار آلودگی نیز برآمده از تعهد به مراقبت مقتضی است.^۸

سپس دیوان به تعهدات خاص دولت‌ها درخصوص جلوگیری، کاهش و کنترل آلودگی از منابع متفاوت، که قسمت‌های ۵ و ۶ بخش ۱۲ کنوانسیون آمده، اشاره می‌کند و بر تعهد به اتخاذ قوانین و مقررات ملی و اجرای قواعد ملی و بین‌المللی را مورد نظر قرار می‌دهد.^۹ اما دیوان قلمروی سؤال را فقط محدود به آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی، کشتی‌ها و هواپیماها می‌داند که و مواد مرتبط با این موضوعات ۲۰۷، ۲۱۱ و ۲۱۲ است.^{۱۰} باید توجه داشت که رویکرد دیوان در محدود کردن دایره سؤال قابل انتقاد به نظر می‌رسد؛ زیرا انتشار گازهای گلخانه‌ای از دیگر منابع مانند دامپینگ (دفع زباله در دریا) یا فعالیتهای در بستر دریا در هر دو ناحیه تحت صلاحیت دولت‌ها و منطقه اعماق دریاها نیز موجب انتشار

^۱. ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 245.

^۲. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, P 226, at P 242, Para. 29; ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 246.

^۳. Activities under their jurisdiction or control

^۴. Ibid, Paras. 254-256 and 258.

^۵. Environment

^۶. Marine environment

^۷. ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Declaration of Judge Jesus, Paras. 8-9 and 16.

^۸. Open Society Foundations, Op. Cit.

^۹. ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Paras. 259-260.

^{۱۰}. Ibid, Para. 264.

گازهای گلخانه‌ای موجب آلودگی دریایی خواهند شد و مشخص نیست دیوان بر چه اساسی سایر منابع انتشاردهنده را مستثنا کرده است. این موضع انتقادی در اعلامیه قاضی پاولک نیز مطرح شده است.^۱ علاوه بر تعهدات پیش گفته، ایتلوس در بیان تعهدات دولت‌ها به پیشگیری، کنترل و مقابله با آلودگی دریایی برخی تعهدات فرعی را نیز مطرح می‌کند که تسهیل‌کننده اجرای تعهدات اصلی مذکورند.

۲.۱.۱. تعهد به همکاری

همکاری برای مقابله با تغییرات اقلیمی ویژگی مرکزی و اصلی دارد.^۲ این موضوع در بیانیه ۲۰۳۰ نیز به درستی منعکس شده است که ماهیت جهانی تغییرات اقلیمی مستلزم بیشترین همکاری بین‌المللی ممکن با هدف کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و سازگاری با آثار منفی ناشی از آن است.^۳ در چارچوب نظام حقوقی بین‌المللی مقابله با تغییرات اقلیمی، همکاری در هر سه سند معاهده‌ای کنوانسیون چارچوب ۱۹۹۲، پروتکل کیوتو ۱۹۹۷^۴ و توافقنامه پاریس ۲۰۱۵^۵ مطرح شده است. از نظر دیوان، «تعهد به همکاری اصلی بنیادین در جلوگیری از آلودگی محیط‌زیست دریایی ذیل بخش دوازدهم کنوانسیون و حقوق بین‌الملل است».^۶

اصل همکاری در کنوانسیون ۱۹۸۲ موجب سه تعهد برای دولت‌های عضو است: اولین تعهد، ناظر بر همکاری در تکوین و تدوین قواعد، معیارها، رویه‌ها و فرایندهای توصیه‌شده، هماهنگ با کنوانسیون و بر مبنای دانش علمی در دسترس است؛ دوم، تعهد به انجام تحقیقات علمی و تشویق تبادل اطلاعات و داده‌ها در زمینه آلودگی دریایی ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌ای و خطرهای و شیوه‌های جبران آن است؛ سوم ایجاد معیار علمی مناسب به منظور تکوین و تدوین قواعد، معیارها و رویه‌ها و فرایندهای توصیه‌شده به منظور مقابله با آلودگی دریایی ناشی از چنین منشأی بر مبنای آن است.^۸ تعهد به همکاری مندرج در ماده ۱۹۷ کنوانسیون یک نوع تعهد به‌وسیله است. این مقرره، دولت‌ها را به دستیابی به نتیجه هنجاری متعهد نمی‌کند، اما مشارکت معنادار آنها در ایجاد و تشریح قواعد، استانداردها و رویه‌های پیشنهادی برای حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی را لازم می‌دارد.^۹

^۱ ITLOS, Request for an Advisory Opinion submitted by the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law (Request for Advisory Opinion submitted to the Tribunal), Declaration of Judge Pawlak, ITLOS Reports 2024. Para. 6.

^۲ Rudall, J. "The Obligation to Cooperate in the Fight against Climate Change", *International Community Law Review*, Volume 23, Issues 2-3, 2021, P 184.

^۳ Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development, UN Doc. A/RES/70/1, 21 October 2015, Para. 31.

^۴ UNFCCC, Op. Cit., Preamble and Arts. 3, 4, 5, 6, 7 and 9.

^۵ Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, 1997, 1997, Arts. 2, 10 and 13.

^۶ Paris Agreement, 2015, Art. 6.

^۷ MOX Plant (Ireland v. United Kingdom), Provisional Measures, Order of 3 December 2001, ITLOS Reports 2001, P 95, at P 110, Para. 82; see also: Land Reclamation by Singapore in and around the Straits of Johor (Malaysia v. Singapore), Provisional Measures, Order of 8 October 2003, ITLOS Reports 2003, P 10, at P 25, para. 92; Request for Advisory Opinion Submitted by the Sub-Regional Fisheries Commission, Advisory Opinion, 2 April 2005, ITLOS Reports 2015, P 4, at P 43, Para. 140; Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010, P 14, at P 49, Para. 77; ITLOS, Op. Cit., Para. 296.

^۸ ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 321.

^۹ Ibid, Para. 307.

۲.۱.۲. تعهد به ارائه کمک فنی

ارائه کمک فنی و انتقال فناوری یکی از تعهدات مهم در نظام حقوقی تغییرات اقلیمی است که از اصل مسئولیت مشترک، اما متفاوت ناشی می‌شود. در باب تعهد به کمک فنی، دیوان ضمن اشاره به مواد ۲۰۲ و ۲۰۳ کنوانسیون، راجع به کمک‌های علمی و فنی برای کشورهای در حال توسعه و رفتار ترجیحی نسبت به این دولت‌ها، بیان می‌دارد که این دو ماده صراحتاً به اصل مسئولیت مشترک، اما متفاوت اشاره نمی‌کند، ولی می‌تواند متضمن عنصری از این اصل باشد.^۱

۲.۱.۳. تعهد به نظارت و ارزیابی زیست‌محیطی

با توجه به تحلیل دیوان، تعهد به نظارت و ارزیابی زیست‌محیطی که در مواد ۲۰۴، ۲۰۵ و ۲۰۶ کنوانسیون بیان شده است، متضمن سه تعهد است: (۱) تعهد به نظارت و ارزیابی پیشینی نسبت به فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده تحت صلاحیت یا کنترل دولت‌ها؛ (۲) تعهد به نظارت و ارزیابی مستمر بر فعالیت‌های انجام شده تحت صلاحیت یا کنترل؛ (۳) انتشار گزارش‌های نظارت و ارزیابی آثار زیست‌محیطی. تعهد به مراقبت مقتضی و تعهد به ارزیابی آثار زیست‌محیطی کاملاً درهم تنیده‌اند و اگر ارزیابی آثار زیست‌محیطی انجام نشود، تعهد به مراقبت مقتضی امکان اجرایی شدن ندارد.^۲ مطابق نظر دیوان، دولت‌ها به‌هنگام ارزیابی آثار زیست‌محیطی باید هر دو آثار خاص و تجمعی فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده بر محیط‌زیست دریایی را در نظر آورند.^۳

رویکرد ایتلوس در این نظریه برآمده از رویه قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری در این زمینه است. از نظر دیوان بین‌المللی دادگستری، ارزیابی آثار زیست‌محیطی یک قاعده حقوق بین‌الملل عام است که محتوای آن باید در هر مورد به‌طور خاص تعیین شود. اما نظارت و ارزیابی آثار زیست‌محیطی فعالیت‌ها، هم پیش از انجام و آغاز به کار آنها لازم است و هم استمرار این نظارت و ارزیابی در طول فعالیت اقدامات ضرورت دارد.^۴

علی‌رغم جامعیت تحلیل دیوان در بیان تعهد به مقابله با آلودگی دریایی ناشی از گازهای گلخانه‌ای، عدم اشاره دیوان به تعهدات برآمده از نظام بین‌المللی حقوق بشر مورد انتقاد است؛ زیرا کنوانسیون حقوق دریاها در ماده ۱(۴) در تعریف آلودگی محیط‌زیست دریایی، زیان به سلامت و بهداشت را مورد نظر قرار داده است.^۵ همچنین مقدمه توافقنامه پاریس ضرورت توجه دولت‌ها به ملاحظات حقوق بشری به‌هنگام اتخاذ اقدامات اقلیمی را اعلام کرده است.^۶ بیانیه صادره از کمیته اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سال ۲۰۱۸ نیز آثار حقوق بشری تغییرات اقلیمی را به تفصیل شرح داده است.^۷ از این‌رو، دیوان می‌توانست با برقراری ارتباط میان اتخاذ اقدامات ضروری برای پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریایی

^۱ Ibid, Para. 329.

^۲ Yiallourides.C and Deva. S. "A Commentary on ITLOS' Advisory Opinion on Climate Change", British Institute of International and Comparative Law, 24 May 2024. Available at: <https://www.biicl.org/blog/77/a-commentary-on-itlos-advisory-opinion-on-climate-change> (last visited on 07/01/2024).

^۳ ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 365.

^۴ ضیایی، سید یاسر و مهناز رشیدی، «ماهیت و محتوای تعهد به ارزیابی آثار زیست‌محیطی در پرتو رویه قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری»، *مجله مطالعات حقوقی*، دوره ۱۳، شماره ۳، ۱۴۰۰، ص ۱۳۱.

^۵ UNCLOS, Op. Cit., Art. 1(1)(4).

^۶ Paris Agreement, Op. Cit., Preamble.

^۷ See: Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Climate change and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: statement, (E/C.12/2018/1), 2018.

با برخی حق‌های بشری از جمله حق بر محیط‌زیست سالم، دایره وسیع‌تری از تعهدات دولت‌ها را بیان کند. این انتقاد در نظرات جداگانه برخی قضات نیز مطرح شده است.^۱

۲.۲. تعهد به حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی

ماده ۱۹۲ کنوانسیون ۱۹۸۲ در طرح تعهد به حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی، مشتمل است بر: (۱) تعهد به حمایت از محیط‌زیست دریایی که به وظیفه پیشگیری، یا حداقل کاهش آسیب زیست‌محیطی مرتبط است. (۲) تعهد به حفاظت از محیط‌زیست دریایی که شامل حفظ سلامت اکوسیستم و توازن طبیعی محیط‌زیست دریایی است. ماده ۱۹۲ تعهدی کلی بر دولت‌های متعاقد بار می‌کند که از محیط‌زیست دریایی حمایت و حفاظت کنند. این قاعده بر همه نواحی اعمال می‌شود و می‌تواند در مقابله با همه انواع تخریب محیط‌زیست دریایی مورد استناد قرار گیرد. این تعهد نیز یک تعهد به مراقبت مقتضی، اما معیار این مراقبت سختگیرانه است.^۲

از نظر دیوان، بند ۵ ماده ۱۹۴ کنوانسیون مبنی بر حفاظت از اکوسیستم‌های شکننده و زیستگاه گونه‌های در حال انقراض و در معرض خطر و تهدید و سایر انواع حیات دریایی در برابر تغییرات اقلیمی و اسیدی شدن اقیانوس‌ها، مرتبط به سؤال دوم است. به بیان دیوان، تعهدات خاص کنوانسیون راجع به حفاظت از منابع زنده دریا در بخش‌های پنجم و هفتم آن، به‌ویژه مواد ۶۱ در مورد حفاظت از منابع زنده در منطقه انحصاری اقتصادی، مواد ۱۱۷ و ۱۱۹ در مورد حفاظت از منابع زنده دریای آزاد، تعهد به همکاری در حفاظت از منابع زنده دریایی در مواد ۶۳، ۶۴ و ۱۱۸ کنوانسیون و تعهد ذیل ماده ۱۹۶ در خصوص مدیریت ورود گونه‌های بیگانه به محیط‌زیست دریایی از دیگر تعهدات مرتبط با حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی در برابر آثار تغییرات اقلیمی محسوب می‌شوند.

۳. اعمال معیار «مراقبت مقتضی سخت‌گیرانه»^۳ در مقابله با تغییرات اقلیمی در دریاها

ایتلوس در نظر مشورتی صادره در سه مورد اقدام به معرفی معیار مراقبت مقتضی سخت‌گیرانه کرده است: (۱) پیشگیری، کاهش و کنترل آلودگی دریایی، (۲) جلوگیری از ایراد آسیب فرامرزی، (۳) حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی. یافته‌های دیوان درخصوص هر یک از سه تعهد به این شرح است:

دیوان درخصوص آلودگی دریایی ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی توضیح می‌دهد که برای دستیابی به نتیجه موردنظر آنچه طبق بند ۱ ماده ۱۹۴ مورد نیاز است، دستیابی به اهداف نیست، اما لازمه انجام این تعهد این است که دولت‌ها با مراقبت مقتضی تمام اقدامات لازم برای این منظور را اتخاذ کنند^۴ و یک سیستم ملی شامل قوانین، رویه‌های اداری و مکانیسم اجرایی برای تنظیم فعالیت‌های مرتبط با انتشار گازهای گلخانه‌ای برای دستیابی به هدف موردنظر ایجاد کنند.^۵ این امر تعهد به تصویب مقررات ارزیابی آثار زیست‌محیطی را شامل می‌شود که ممکن است باعث آلودگی قابل توجه به محیط‌زیست دریایی یا تغییرات مهم و مضر آن از طریق انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی شود.^۶ به علاوه،

^۱ ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Declaration of Judge Infante Caffi; Declaration of Judge Kittichaisaree.

^۲ ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, para. 400.

^۳ Stringent due diligence

^۴ Ibid, Para. 238.

^۵ Ibid, Para. 235.

^۶ Ibid, Para. 367.

دیوان در نظر می‌گیرد که معیار مراقبت مقتضی، که دولت‌ها باید در مورد آلودگی دریایی ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌ای اعمال کنند، لازم است که سخت‌گیرانه باشد. با این حال، اجرای آن ممکن است با توجه به توانمندی‌ها و منابع در دسترس کشورها متفاوت باشد.^۱

با توجه به بند ۲ ماده ۱۹۴ در مورد الزام دولت‌ها به اتخاذ همه اقدامات لازم برای اطمینان از اینکه فعالیت‌های تحت صلاحیت یا کنترل آنها باعث آسیب فرامرزی نمی‌شود یا اینکه آلودگی ناشی از حوادث یا فعالیت‌های تحت صلاحیت یا کنترل آنها فراتر از مرزها نمی‌رود، دیوان بر این نکته تأکید کرد که با توجه به آلودگی فرامرزی، که بر محیط‌زیست سایر دولت‌ها تأثیر می‌گذارد، معیار مراقبت مقتضی می‌تواند حتی سخت‌گیرانه‌تر در نظر گرفته شود.^۲

تعهد ذیل ماده ۱۹۲ کنوانسیون در راستای حمایت و حفاظت از محیط‌زیست دریایی نیز دارای دامنه وسیعی است و هر نوع زیان یا تهدید نسبت به محیط‌زیست دریایی را شامل می‌شود. معیار مراقبت مقتضی ذیل این تعهد نیز با توجه به خطرهای بالای زیان جدی و جبران‌ناپذیر به محیط‌زیست دریایی در برابر آثار تغییرات اقلیمی و اسیدی شدن اقیانوس‌ها سخت‌گیرانه است.^۳

مفهوم «مراقبت مقتضی»، در لغت به معنی احتیاط منطقی است و در اصطلاح حقوقی به معنی اعمال آن میزان از مراقبت و هوشیاری است که منطقاً از سوی فرد متعارفی که در صدد اجرای تعهدی است انتظار می‌رود.^۴ از این رو، مراقبت مقتضی در حقوق بین‌الملل ضابطه‌ای است که دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی را به اعمال نهایت دقت و حداکثر مراقبت در انجام تعهدات معاهداتی و عرفی خود ملتزم می‌گرداند. این تکلیف گاهی صرفاً ناظر بر تعهدات رفتاری است، فارغ از اینکه نتیجه این اعمال دقت و احتیاط چه باشد و در مواردی هم می‌تواند تعهد به حصول نتیجه مطلوب مدنظر قرار گیرد.^۵ بنابراین، قلمروی اجرایی و مفهومی این استاندارد، براساس شخص متعهد، نوع تعهد و آسیبی که باید پیشگیری شود، متغیر است. ویژگی‌های این استاندارد عبارت‌اند از: اولاً، مراقبت مقتضی تعهد شکلی است. یعنی استاندارد است که به‌منظور سنجش رفتار دولت‌ها در اجرای تعهدی دیگر صورت می‌گیرد. دوماً، قلمروی این استاندارد ثابت نیست و محتوا و گستره آن برحسب حوزه مورد چالش و اوضاع و احوال تغییر می‌کند. ثالثاً، تعهد به مراقبت مقتضی تعهدی مستمر است و در طول زمان اجرا می‌شود و تا زمانی که ریسک‌های مرتبط وجود دارد، دولت‌ها متعهد به نظارت بر اجرای تعهدات و انجام اقدامات مناسب برای کاهش آنها هستند.^۶

کنوانسیون حقوق دریاها گرچه صراحتاً مراقبت مقتضی را مطرح نمی‌کند، با این حال، رژیم حفاظت از محیط‌زیست دریایی آن بر مبنای مراقبت مقتضی شکل گرفته است.^۷ پیش‌تر، علاوه بر دیوان بین‌المللی دادگستری،^۸ در نظر مشورتی

^۱. Ibid, Para. 241.

^۲. Ibid, Para. 256.

^۳. Ibid, Para. 400.

^۴. حدادی، مهدی و بهرام مرادیان، «مفهوم مراقبت بایسته در حقوق بین‌الملل و مقررات گروه ویژه اقدام مالی»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، دوره ۳۶، شماره ۶۱، ۱۳۹۸، ص ۱۶۷.

^۵. Kulesza, J. "Human Rights Due Diligence", *William & Mary Bill of Rights Journal*, Volume 30, Issue 265, 2021, P 265.

^۶. حدادی و مرادیان، پیشین، صص ۱۶۸ و ۱۶۹.

^۷. Papanicolopulu, I. "Due Diligence in the Law of the Sea" In: Krieger, H, Anne Peters and Leonhard Kreuzer (eds). *Due Diligence in the International Legal Order*, Oxford: Oxford University Press, 2020, PP 147 and 149.

^۸. ICJ, *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, Judgment of 20 April 2010, Para. 187.

سال ۲۰۱۱ شعبه ایتلوس، به ماهیت تعهدات دولت‌ها در این زمینه اشاره کرد.^۱ شعبه دیوان ویژگی‌های مذکور در خصوص استاندارد مراقبت مقتضی را تأیید می‌کند، زیرا این شعبه بر این باور بود که مراقبت مقتضی، لزوماً تعهدی برای دستیابی به نتیجه مقرر شده نیست، بلکه تعهدی برای به‌کارگیری ابزارهای کافی به‌منظور انجام بیشترین تلاش ممکن برای دستیابی به این نتیجه است.^۲ در نظر مشورتی سال ۲۰۱۵ دیوان راجع به وظایف دولت‌ها برای جلوگیری از ماهیگیری غیرقانونی نیز مجدداً این موضوع تأیید شد.^۳ به‌زعم شعبه ایتلوس، تعهد به مراقبت مقتضی دولت‌ها را ملزم می‌کند در قالب نظام حقوقی خود اقداماتی اتخاذ کنند که «از حیث منطقی مناسب باشد».^۴ تعهدات مراقبت مقتضی متغیرند و محتوای آنها ممکن است در طول زمان و در پرتو دانش جدید علمی و تکنولوژیکی و نیز با توجه به خطرهای مطرح در یک فعالیت خاص تغییر کند.^۵ به‌علاوه، دولت‌ها به انجام اقداماتی مشخص متعهد نیستند. اما همین امر دارای پتانسیل تقویت و گسترش روزافزون دامنه وظایفی است که دولت‌ها در راستای حفاظت از محیط‌زیست دریایی برعهده دارند.

علاوه بر این به زعم شعبه دیوان، تعهد به مراقبت مقتضی تعهدی عینی است، به این معنا که کنوانسیون حقوق دریاهای به‌دنبال تضمین کنترل دولت بر فعالیت‌های بخش خصوصی تحت صلاحیت خود و رعایت استانداردهای ملی از سوی این نهادهاست.^۶ این موضوع، با توجه به فعالیت گسترده بخش خصوصی در دریا و عدم التزام مستقیم آنها به قواعد حقوق بین‌الملل، حائز اهمیت است.

در نهایت، با توجه به اینکه مراقبت مقتضی غالباً به‌عنوان تعهد به‌وسیله شناسایی می‌شود، التزام به تعهد به مراقبت مقتضی اصولاً چندان سخت‌گیرانه به نظر نمی‌رسد، اما تعهد کلی به مراقبت مقتضی اغلب با قواعد تفصیلی درمورد اقداماتی که باید اتخاذ شود در همان سند یا اسناد دیگر همراه است. برای مثال، طبق طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل راجع به جلوگیری از آسیب فرامرزی،^۷ حداقل معیارهای مواجهه دولت‌ها با آسیب فرامرزی در قالب تعهدات متنوعی مانند همکاری با سایر دولت‌ها و سازمان‌ها، اتخاذ اقدامات ضروری در حوزه تقنین، اجرایی و طراحی مکانیسم‌های نظارتی و ارزیابی اثر زیست‌محیطی تبیین شده است. در همین راستا، ایتلوس نیز بر این نکته تأکید کرده که تعهد به مراقبت مقتضی نباید به‌عنوان تعهدی که اعمال آن تماماً به صلاحیت دولت‌ها بستگی دارد یا لزوماً نیازمند درجه پایین‌تری از تلاش برای رسیدن به نتیجه موردنظر است، دیده شود.^۸ در واقع، جسورانه‌ترین اقدام دیوان در قالب نظر مشورتی ارائه شده به‌عبارتی تفسیر تعهدات مندرج در کنوانسیون حقوق دریاهای در خصوص مراقبت مقتضی در چارچوب رژیم تغییر اقلیمی بوده که به اعمال سخت‌گیرانه آن با توجه به شرایط موجود انجامیده است. آنچه انجام این تکلیف را پیچیده‌تر می‌کند، برقراری ارتباط میان تعهد به مراقبت مقتضی با اقدام احتیاطی است.

^۱ Responsibilities and Obligations of States with Respect to Activities in the Area, Advisory Opinion, Op. Cit., Para. 110.

^۲ Ibid.

^۳ ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Paras. 126–129

^۴ Responsibilities and Obligations of States with Respect to Activities in the Area, Advisory Opinion, Op. Cit., Para. 120.

^۵ Ibid. Para. 117.

^۶ Ibid, Para. 116.

^۷ ILC, Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, 2001.

^۸ ITLOS Advisory Opinion on Climate Change, Op. Cit., Para. 257.

نتیجه‌گیری

نظریه مشورتی ایتلوس در موضوع تغییرات اقلیمی اقدامی مهم در راستای شفاف‌سازی و تعیین قلمروی تعهدات دولت‌ها نسبت به رفع آثار زیان‌بار تغییرات اقلیمی بر پهنه‌های دریایی قلمداد می‌شود که موجد آثار مهمی است. شناسایی انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی به‌عنوان آلودگی محیط‌زیست دریایی و تأکید دیوان بر تعهد دولت‌ها به پیشگیری، کنترل و کاهش این نوع آلودگی‌ها و نیز بیان تعهد دولت‌ها به تضمین عدم ایراد آسیب ناشی از این نوع آلودگی به دولت‌های دیگر یا مناطق خارج از حاکمیت دولت‌ها، لازم می‌دارد که نه‌فقط دولت‌ها خود انتشار گازهای گلخانه‌ای انسانی را کاهش دهند، بلکه باید بر فعالیت بخش خصوصی داخل در حیطه صلاحیت خود نظارت، و عدم انتشار آلودگی و آسیب‌های ناشی از آنها را به مناطق دیگر تضمین کنند. بدیهی است در صورت عدم اتخاذ اقدامات ضروری در راستای تعهد مذکور در مناطق تحت صلاحیت، زمینه ایجاد مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها فراهم خواهد شد. بنابراین با این استدلال، کشورهای صنعتی و به‌ویژه نفتی که دارای تأسیسات ساحلی یا دریایی نفتی‌اند، مسئولیت خاصی برای نظارت بر این فعالیت‌ها در سرزمین و یا مناطق تحت صلاحیت خود خواهند داشت. همچنین توجه دیوان به مسئولیت کشورهای محل ثبت کشتی‌ها یا کشورهای صاحب پرچم برای پیشگیری از انتشار گازهای گلخانه‌ای به‌عنوان آلودگی دریایی لازم می‌دارد که دولت‌ها تجهیزات و استانداردهای حمل‌ونقل دریایی را در راستای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای به‌روزرسانی کنند.

تفسیر کنونی ایتلوس از اصطلاح «آلودگی محیط‌زیست دریایی» و شمول آن بر گازهای گلخانه‌ای، تفسیر قضایی از کنوانسیون حقوق دریاهاست و ناظر بر اجرای مفاد آن توسط دولت‌های عضو است، ولی از آنجاکه تعریف کنونی ارائه شده از آلودگی محیط‌زیست دریایی در این سند در اغلب کنوانسیون‌های محیط‌زیست دریایی منطقه‌ای مانند کنوانسیون کویت و یا قوانین داخلی اکثر کشورها مورد استفاده قرار گرفته است، این تعریف نمودی عرفی یافته است و برای دولت‌های غیرعضو کنوانسیون نیز از باب عرف الزام‌آور باشد.

توجه و تأکید دیوان بر استاندارد مراقبت مقتضی سخت‌گیرانه، متضمن الزام به ایجاد یک سیستم ملی دربردارنده قوانین و مکانیزم‌های اجرایی در این زمینه و همچنین هوشیاری نسبت به اجرای مؤثر این قوانین و رویه‌هاست. بنابراین وضع قوانین و ایجاد چارچوب‌های اجرایی مانند تشکیل نهادهای مناسب، آموزش و استخدام پرسنل و... در راستای کاهش انتشار و مقابله با آثار زیان‌بار تغییرات اقلیمی ازجمله الزامات کشورها در این زمینه است که باید با توجه به شرایط و مقتضیات هر دولت و منطقه تحت تأثیر، امکانات در دسترس و متناسب با بهترین دانش موجود و با رویکردی احتیاطی اتخاذ شود.

در نهایت، به‌عنوان یک تحلیل کلی، نظریه مشورتی مذکور تلاش کرده در چارچوب تعهدات دولت‌ها ضمن کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲ اقدام به تفسیر تکاملی قواعد موجود برای مقابله با پدیده تغییرات اقلیمی کند و درعین‌حال، تعهد مضاعفی در این زمینه بر دولت‌ها تحمیل نکند و به نظر می‌رسد دیوان در انجام این مهم، موفق عمل کرده است. باوجود این، واگذار کردن نوع اقدامات اتخاذی به صلاح‌دید دولت‌ها و ارائه استاندارد مراقبت مقتضی سخت‌گیرانه، بدون تعریف دقیق آن، از رویکرد بسیار احتیاطی دیوان نشئت می‌گیرد. درعین‌حال، دیوان تلاش کرده دایره صلاح‌دید دولت‌ها را با ارائه معیارهایی محدود کند و با تأکید بر سخت‌گیرانه بودن مراقبت مقتضی، نگرانی خود از آثار زیان‌بار تغییرات اقلیمی بر محیط‌زیست دریایی و لزوم جدیت دولت‌ها در مقابله با این پدیده را ابراز دارد. به‌نظر می‌رسد، همین رویکرد احتیاطی در تفسیر قواعد موجود، در نظریه مشورتی قریب‌الصدور دیوان بین‌المللی دادگستری در زمینه تغییرات اقلیمی نیز به کار گرفته شود.

منابع

کتاب

۱. حسینی آزاد، علی، *حقوق بین الملل محیط زیست دریایی*، تهران: گنج دانش، چاپ اول، ۱۴۰۲.

مقاله

۲. حدادی، مهدی و بهرام مرادیان، «مفهوم مراقبت بایسته در حقوق بین الملل و مقررات گروه ویژه اقدام مالی»، *مجله حقوقی بین المللی*، دوره ۳۶، شماره ۶۱، ۱۳۹۸، صص ۱۶۵-۲۰۲.
۳. ضیایی، سید یاسر و مهناز رشیدی، «ماهیت و محتوای تعهد به ارزیابی آثار زیست محیطی در پرتو رویه قضایی دیوان بین المللی دادگستری»، *مجله مطالعات حقوقی*، دوره ۱۳، شماره ۳، ۱۴۰۰، صص ۱۳۱-۱۶۰.
۴. عبدالمی، محسن و سعیده معرفی، «اصل مسئولیت مشترک اما متفاوت در حقوق بین الملل محیط زیست»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، دوره ۱۲، شماره ۲۹، ۱۳۸۹، صص ۱۹۹-۲۲۴.

References

Books

1. Craig. R. K. "Mitigation and Adaptation", In: Johanson. E. Signe Veierud Busch and Ingvild Ulrikke Jakobsen (eds), *The Law of the Sea and Climate Change: Solutions and Constraints*, Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
2. Hosseini Azad, Ali. *International Marine Environmental Law*. Tehran: Ganj-e-Danesh, First Edition, 2022. (in Persian)
3. Johansen, E. *The Role of the Oceans in Regulating the Earth's Climate: Legal Perspectives*, In: Johanson. E. Signe Veierud Busch and Ingvild Ulrikke Jakobsen (eds), *The Law of the Sea and Climate Change: Solutions and Constraints*, Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
4. Papanicolopulu, I. "Due Diligence in the Law of the Sea" In: Krieger. H, Anne Peters and Leonhard Kreuzer (eds). *Due Diligence in the International Legal Order*, Oxford: Oxford University Press, 2020.

Articles

5. Abdollahi, Mohsen and Sa'eideh Mo'arefi, "Common but Differentiated Responsibility Principle in International Environmental Law", *Public Law Research Quarterly*, Volume 12, Issue 29, 2010 PP 199-224. (in Persian)
6. Haddadi, Mehdi and Bahram Moradian, "The Concept of Due Diligence in International Law and FATF Regulations", *Journal of International Law Review*, Volume 36, Issue. 61, 2019, PP 165-202. (in Persian)
7. Kulesza, J. "Human Rights Due Diligence", *William & Mary Bill of Rights Journal*, Volume 30, Issue 265, 2021, PP 265-289.
8. Roland Holst, R. J. "Taking the Current When It Serves: Prospects and Challenges for an ITLOS Advisory Opinion on Oceans and Climate Change", *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, Volume 32, Issue 2, 2022, PP 217-225.
9. Rudall, J. "The Obligation to Cooperate in the Fight against Climate Change", *International Community Law Review*, Volume 23, Issues 2-3, 2021, PP 184-196.
10. Shi, Y. "Are Greenhouse Gas Emissions from International Shipping a Type of Marine Pollution?", *Marine Pollution Bulletin*, Volume 113, Issues 1-2, 2016, PP 187-192.

11. Ziaee, Sayyed Yaser and Mahnaz Rashidi, "The Nature and Content of the Obligation to Environmental Impact Assessment in the Light of the ICJ Case Law", *Journal of Legal Studies*. Volume 13, Issue 3, 2021, PP 131-160. (in Persian)

Documents and Awards

12. Commission of Small Island States on Climate Change and International Law, Request for an Advisory Opinion of 12 December 2022 .
13. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Climate Change and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Statement, (E/C.12/2018/1), 2018.
14. ILC, Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, 2001.
15. ILC, Draft Guidelines on the Protection of the Atmosphere, 2021.
16. IPCC, Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 2014.
17. IPCC, Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate, 2019.
18. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, 1997.
19. Land Reclamation by Singapore in and around the Straits of Johor (Malaysia v. Singapore), Provisional Measures, Order of 8 October 2003, ITLOS Reports 2003.
20. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996.
21. MOX Plant (Ireland v. United Kingdom), Provisional Measures, Order of 3 December 2001, ITLOS Reports 2001.
22. Paris Agreement, 2015.
23. Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010.
24. Request for Advisory Opinion Submitted by the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law, Advisory Opinion, Case no. 31, 21 May 2024 .ITLOS Reports 2024.
25. Request for Advisory Opinion Submitted by the Sub-Regional Fisheries Commission, Advisory Opinion, 2 April 2005, ITLOS Reports 2015.
26. Request for an Advisory Opinion submitted by the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law (Request for Advisory Opinion submitted to the Tribunal), Declaration of Judge Pawlak, ITLOS Reports 2024.
27. Responsibilities and Obligations of States with Respect to Activities in the Area, Advisory Opinion, 1 February 2011, ITLOS Reports 2011.
28. Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development, UN Doc. A/RES/70/1, 21 October 2015.
29. United Convention on Law of the Sea (UNCLOS), 1982.
30. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 1992.

Websites

31. Open Society Foundations, "ITLOS Advisory Opinion on Climate Harm and the Marine Environment: a Summary", 21 May 2024, Available at: <https://www.justiceinitiative.org/newsroom/itlos-advisory-opinion-on-climate-harm-and-the-marine-environment-a-summary> (last visited on: 07/01/2024).
32. Papanicolopulu. I. "The Climate Change Advisory Opinion Request at the ITLOS", QIL, Zoom-in 102, 2023. Available at: <https://eprints.soas.ac.uk/41964/1/2023%20QIL%20AO%20ITLOS.pdf> (last visited on: 06/30/2024).
33. Rothwell. D. R. "Climate Change, Small Island States, and the Law of the Sea: The ITLOS Advisory Opinion Request", American Society of International Law, Volume 27, Issue. 5, 2023,

- Available at: https://www.asil.org/sites/default/files/ASIL_Insights_2023_V27_I5.pdf (last visited on 07/01/2024).
34. Silverman-Roati. K and Bönnemann. M. “The ITLOS Advisory Opinion on Climate Change”, *Verfassungsblog*, 22 may 2024. Available at: <https://verfassungsblog.de/the-itlos-advisory-opinion-on-climate-change/> (last visited on: 08/01/2024).
35. United Nations Climate Change, “Adaptation and Resilience”, Available at: <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/the-big-picture/introduction#:~:text=It%20refers%20to%20changes%20in,and%20future%20climate%20change%20impacts> (last visited on 11/06/2024)
36. Voigt, C. “ITLOS and the Importance of (Getting) External Rules (Right) in Interpreting UNCLOS”, *Verfassungsblog on Matters Constitutional*, 29 May 2024. Available at: <https://verfassungsblog.de/itlos-and-the-importance-of-getting-external-rules-right-in-interpreting-unclos/> (last visited on: 09/11/2024).
37. Yiallourides.C and Deva. S. “A Commentary on ITLOS' Advisory Opinion on Climate Change”. *British Institute of International and Comparative Law*, 24 May 2024. Available at: <https://www.biicl.org/blog/77/a-commentary-on-itlos-advisory-opinion-on-climate-change> (last visited on 07/01/2024).

*This page is intentionally
left blank.*